

Þar sem smjör drýpur af hverju strái - 2. hluti - sauðfjárrækt Sagt frá ferð til Nýja-Sjálands í nóvember 2000

*Guðmundur Jóhannesson
og
Runólfur Sigursveinsson,
Búnaðarsambandi Suðurlands
og
Sigurgeir Þorgeirsson,
Bændasamtökum Íslands.*

Nýsjálensk sauðfjárrækt

Nýja-Sjáland er mikið sauðfjárræktarland, eins og alkunna er, og byggir landbúnaður í Nýja-Sjálandi aðallega á grasrækt. Féð gengur úti árið um kring, kemur aldrei á hús og fóðrun er sáralítill; höfuðáhersla lögð á skipulagða skiptibeit.

Það má heita meginregla að reka saman sauðfjár- og nautakjötsframleiðslubú; hrein bú af hvorri tegund eru fátíð á Norðureynni en algengari á Suðureynni þar sem búin eru stærri. Með þessu móti fæst hagkvæmari landnýting.

Í júní 1999 (en þá er safnað tölum um fjárfjölda sem samsvarar okkar tölum) voru um 45 milljónir fjár í landinu. Framleiðsluverðmæti sláturafurða og ullar af þessum bústofni var um 175-190 milljarðar kr. og útflutningstekjur um 25% af heildarvöruútflutningi.

Það eru um 17.000 sauðfjár- og nautabú í landinu, sem flest eru fjölskyldubú. Meðalbúið er um 550 ha að stærð með 2.830 fjár og 230 nautgripir, og á slíku búi teljast vera 1,5 ársverk. Í meðalárferði er framleiðslan til sölu 13.900 kg af ull, 1.590 lömb, 650 ær og 110 nautgripir. Allar þessar stærðir eru þó mjög breytilegar eftir landshlutum, staðhátum og milli einstakra búa. Til eru bú með tugi þúsunda fjár, sem þó eru oftast rekin af fyrirtækjum, en fjölskylduformið er algengast.

Mikill munur er á búskap á Norðureyju og Suðureyju. Á Suðureyju er landslag hrjóstugra, jarðir miklu stærri og færri og meira beitt á óræktað land og fjallendi. Þar eru hjarðirnar mun stærri og aðalfjárkynin Merino og Romney en Romney á Norðureyju. Taflan hér að neðan gefur nokkra hugmynd um mismunandi búskaparlag á eyjunum.

Tafla 1 Nokkur einkenni á sauðfjár- og nautabúum á Suður- og Norðureyju

	Suðureyja	Norðureyja
Meðalstærð (ha)	9.200	400
Fjöldi fjár	8.600	2.500
Fjöldi nautgripa	360	375
Fædd lömb á 100 ær	80	110
Fjárkyn (meginstofn)	Merino	Romney

Tekjuskipting:

Ull	63%	19%
Sala fjár (aðallega kjöt)	20%	37%
Sala nautgripa (aðallega kjöt)	13%	35%
Annað	4%	9%

Sauðfjarkyn

Eins og að framan greinir, eru Romney og Merino helstu fjárkynin, en þau eru þó miklu fleiri og er talað um 19-20 helstu fjárkyn. Öll eiga þau uppruna sinn annars staðar, aðallega í Evrópu.

Algennt er á Norðureyju, að bændur stundi blendingsrækt, a.m.k. að hluta, og halda Romney ánum undir hrúta af holdakynjum til að fá vaxtarmeiri og betur gerð lömb.

Lengi var Southdown helsta kynið til slíkrar blöndunar; það er sérlega smágert og vel vaxið, en samfara því að stefna að meiri fallþunga og fituminni skrokkum hafa Suffolk, Oxford Down og síðar Texel orðið vinsælli.

Þá hafa Nýsjálendingar ræktað fram ný sauðfjarkyn með blöndun tveggja eða fleiri kynja, en dæmi um það er Coopworth sem er blanda af Romney og Border Leicester.

Þrátt fyrir strangar sóttvarnareglur og mikla varfærni á því sviði, hafa Nýsjálendingar flutt inn ný kyn á síðari árum, og má þar nefna Texel (holdakyn), Finnska landkynið (frjósamt) og East Friesian (frjósamt mjólkurkyn), og einn ræktunarbónda heimsóttum við, sem vinnur að framræktun á nýjum stofni með því að blanda: Texel x Finnskt fé x East Friesian x Romney.

Kynbætur

Í háskólanum í Massey hlýddum við á stutt erindi um kynbætur sauðfjár, en þær eru ekki skipulagðar á landsvísu líkt og við þekkjum hér. Prófessorinn lýsti því, hve sjónarmið ræktenda væru mismunandi, m.a. með tilliti til staðhátta, heilbrigðis o.fl. Ef hægt væri að tala um eitt sameiginlegt **kynbótamarkmið, væri það hagnaður.**

Mynd 1. Lömb af Romney-kyni. (Ljós. Guðmundur Steindórsson)

Því var lýst, hvernig ræktunin byggðist áður á tiltölulega fáum ræktendum, sem seldu hrúta dýrum dómum. Síðan fóru fleiri og fleiri bændur að rækta með því að velja bestu ærnar í sérstakan ræktunarkjarna og halda yfir þær skýrslur. Í þessa kjarna fara gjarnan ær sem eru fæddir tvílembingar og séu þær einlembdar tvö ár í röð er þeim hent úr ræktunarkjarnanum.

Ræktunarbúin

afkvæmarannsaka hrúta með notkun ómmælinga (mæla

þykkt bakvöðva) og stigun í sláturhúsum. Á einu búanna var okkur tjáð að algennt flatarmál bakvöðva væri 26-28 cm² og taldi sá bóndi að það hefði aukist um 20% á örfáum árum. Algennt er að fleiri bændur taki sig saman um ræktunarstarfið, en einnig

eru kynbætur stundaðar af stórum fyrirtækjum. Því miður fengum við ekki nógu góða heildarmynd af því hvernig sauðfjárkynbætur eru stundaðar.

Búskaparlag, heilbrigði o.fl.

Á Norðureyju er hrútum sleppt til ána um miðjan mars, einum hrút á hverjar 50 ær að meðaltali. Sauðburður stendur frá miðjum ágúst fram í september. Það er orðið algengt að skoða ærnar með ómsjá í júní með tilliti til fangs og fósturfjölda og taka frá tvílembur og fleirlembur annars vegar til að gera betur við þær, en hins vegar geldar ær. Allt fé ber úti, en leitast er við að hafa það á góðum haga um og eftir burð. Á stærri búum er lítið sem ekkert eftirlit haft með burðinum, enda vonlítið, þar sem ærnar skipta mörgum þúsundum en einn til tveir menn til staðar. Það lifir sem lifa vill, var okkur sagt, og að burðarerfiðleikar væru litlir hjá Romney fénu. Hrútlömb eru yfirleitt gelt um mánaðargömum og dindill tekinn af, hvort tveggja með gúmmíteygjuhringum. Algengt er þó að blendingshrútlömb, sem slátrað er fyrir miðjan desember, séu höfð ógelt til að draga ekki úr vexti og fá fituminni föll. Nýsjálendingar eyrnamarka sauðfé með líkum hætti og hér er gert.

Heilbrigðisástand þykir almennt gott í nýsjálenskum landbúnaði. Þar er þó að finna ýmsa sauðfjársjúkdóma, sem meðhöndla þarf við. T.d. er bólusett gegn blóðsött, stífkrampa, flosnýrnaveiki og bráðapest (og e.t.v. fleiri clostridíu sjúkdómum) með margföldu bóluefni. Garnaveiki er til en ekki bólusett gegn henni. Alvarlegasti sjúkdómurinn (finnst ekki hér) er sk. “facial eczema”, sem birtist í útbrotum á höfði, en eyðileggur jafnframt lifrina. Miklu hefur verið kostað til rannsókna á þessum sjúkdómi og reynt að rækta þol gegn honum en með takmörkuðum árangri. Á Nýja-Sjálandi er ekki riða né heldur mæðiveiki í sauðfé. Lömbum er gefið ormalyf á u.þ.b. mánaðarfresti frá burði til slátrunar.

Fé er rúíð tvisvar á ári, og stóð rúningur yfir á einu búi sem við heimsóttum. Þar voru sex rúningsmenn að verki og klipptu um 1.500 fjár á dag. Verktaki tók að sér rúninginn og fékk hann 57-60 kr. á kind og sá jafnframt um að pakka ullinni. Hann lagði til allan búnað, þ.m.t. ullarpressu, sem pressaði ullina saman í glerharða kantaða balla. Rúningsmaðurinn fékk um 30 kr. fyrir kindina. Rétt er að taka fram, að þetta fé er léttara en okkar, miklu auðsveipara í meðhöndlun og ullin mjög greið, myndar ekki samfelld reifi.

Rúningur, reglubundin lyfjagjöf, girðingavinna, framræsla o.fl. er almennt unnin af verktökum, þótt ekki sé sú regla algild.

Verðlag og afkoma

Ullar- og skinnaverð er og hefur verið mjög lágt. Bóndinn er nú að fá um 110-120 kr. fyrir kg af Romney ull, en kindin gefur um 5 kg á ári. Fyrir Merinoull fæst mun hærra verð eða 280-340 kr. á kg. Því er spáð að gæruverð hækki um 10-15% milli ára og ullarverð stígi einnig.

Kjötverð er nú hærra en verið hefur um allmörg ár. Í nóvember voru bændur að fá 125-150 íkr/kg af dilkakjöti, en það verð lækkar eitthvað, þegar kemur fram í desember-janúar, en þá er slátrun í hámarki. Því var spáð í haust, að á afurðarárinu 2000-2001, fengju bændur að meðaltali um 1800-1900 kr. fyrir lambið, og er þá miðað við 16 kg fallþunga.

Ekki verður sagt nákvæmlega til um afkomu sauðfjár- og nautabænda af þeim gögnum, sem við fengum. Þó virðist sem meðalbúið í ár skili 1,8-2 millj. Kr. fyrir skatt, en það er upp í laun eigenda og niðurgreiðslu skulda, en búið er að draga frá vaxtagreiðslur og afskriftir. Til að bera saman við Ísland verður að hafa í huga að verðlag er trúlega nálægt því helmingi lægra, og jafnframt kom fram, að talsverð einkaneysla færðist til gjalda í búreikningum (bíll, sími, póstur, tölva, o.fl.). Þannig taldi einn bóndi, sem við hittum, að hver króna í tekjum bænda samsvaraði um 1,40 kr. í tekjum launþega.

Sauðfjárþóndi sem við heimsóttum og er með bú sem svarar til 16.000 fjár, hafði í fyrra um 25 milljónir kr. í brúttótekjur og taldi að þar af hefði 1/5 verið nettó eða um 5 millj. kr. Hann bætti því við að árin á undan hefði reksturinn verið í jafnvægi.

Samtök sláturhúsa og kjötvinnslna (NZ Meat Industry Association)

Þessi samtök hafa innan sinna vébanda 35 kjötfyrirtæki, sem öll eru í vinnslu kjöts og útflutningi. Þau eru með 100% af útflutningi kindakjöts og 95% af nautgripakjöti. Öll þessi fyrirtæki eru hlutafélög en flest að verulegu leyti í eigu bænda. Samtökin hafa tíu manns í starfi og sinna hvers kyns hagsmunamálum fyrir greinina, samskiptum við stjórnvöld og ekki síst málefnum er varða markaðsaðgang erlendis. T.d. hafa þau verið upptekin af baráttu gegn nýlegum verndartolli Bandaríkjanna á innflutt lambakjöt.

Miklar breytingar hafa orðið í slátrun og kjötiðnaði á síðari árum. Fyrir 15 árum voru meðalafköst við slátrun 3200 lömb á dag, og þá unnu um 60 manns á sláturlínunni. Nú eru meðalafköstin um 5000 lömb á dag með 30 manns, en unnið á tveimur vöktum. Í einu nýju sláturhúsi er slátrað 5000 lömbum á dag, en þar eru 13 manns á línunni og unnið er á 2½ vakt, 20 tíma á dag.

Fyrir 15 árum unnu 30 þús. manns í kjötiðnaði, og þá var um 80% af dílkakjöti flutt út sem frosnir skrokkar. Nú vinna 19 þús. manns og þar af um helmingur við frekari úrvinnslu. Í dag eru einungis 10% flutt út í heilum skrokkum en 90% í neytendapakningum. Útflutningur á ófrosnu kjöti vex stöðugt og verður um 30 þús. tonn í ár.

Engin leið var að fá uppgefinn sláturkostnað, og samkeppnisástæðum borið við.

Heilbrigðis/hreinlætiskröfur eru sagðar mjög stífar í útflutningshúsum og það svo, að ESB mun ekki sjá ástæðu til að senda eftirlitsmenn. Sérstök hús eru fyrir innanlandsmarkað, og þar eru kröfur vægari, t.d. er ekki gerð krafa um dýralækna við kjötskoðun. Um 60% af innanlandsneyslu er kjöt úr þessum húsum en 40% fellur til í útflutningshúsunum.

Framleiðsluráð kjötframleiðenda (Meat New Zealand).

Meat New Zealand eru samtök kjötframleiðenda og starfa á grundvelli laga frá 1997 (hét áður N.Z. Meat Board). Stjórnin er 13 manna, sjö fulltrúar bænda, fjórir frá kjötfyrirtækjum og tveir fulltrúar stjórnvalda.

Hlutverk ráðsins er að:

- ?? Auka eftirspurn eftir nýsjálensku kjöti.
- ?? Viðhalda trausti markaðar á öryggi og gæði.
- ?? Auka markaðsaðgang erlendis.
- ?? Stuðla að aukinni framleiðni.

?? Styrkja rannsóknir og þróun.

?? Stjórná úthlutun og nýtingu innflutningskvóta í markaðslöndum.

Starfsemin er fjármögnuð með afurðagjaldi og vaxtatekjum. Afurðagjaldið er nú:

?? Lömb og fullorðið fé: 14 íkr/stk.

?? Kálfar: 14 íkr/stk.

?? Fullvaxta nautgripir: 126 íkr/stk.

Gjaldið nemur um 0,7% af afurðatekjum bænda. Stofnunin er að ráðstafa milli 1200 og 1300 millj. kr. til markaðsmála, rannsókna, þróunar- og ráðgjafarstarfa árlega.

Stofnunin rekur markaðsskrifstofur í Washington, London og Brussel, en er einnig með

Mynd 2. Fjárhundur rekur til hóp af ám. Í forgrunni má sjá dæmigerða girðingu. (Ljós. Halla Eygló Sveinsdóttir).

fulltrúa í Japan og Kóreu. Hún stendur fyrir kynningarátökum og útgáfu kynningarefnis um nýsjálenskt kjöt og berst fyrir bættum markaðsaðgangi.

Árlegur útflutningur á kindakjöti er um 500 þús. tonn og tæplega það af nautakjöti. Um 92% af framleiddu lambakjöti er flutt út, 79% af kjöti af fullorðnu fé og um 80% af nautgripakjöti.

Þarna fengum við fyrirlestur um það, hvernig ýmsar verndar- og styrktaraðgerðir annarra landa skaða Nýsjálendinga. T.d. var

rakin sú saga, að þegar mjólkurkvóti var settur á í ESB, hafi stóruáútkist nautakjötsframleiðsla, kjötfjall hlóðst upp og síðan var nautakjöt flutt út með miklum útflutningsbótum. Afleiðingin varð meðal annars sú, að verð á kindakjöti í Mið-austurlöndum féll úr 70 þús. íkr/tonn í 28 þús. íkr/tonn. Enn fremur varð þeim tíðrætt um verndartoll Bandaríkjamanna á lambakjöt, sem settur var til þriggja ára, en auk þess veittu stjórnvöld nýjan styrk til sauðfjárþænda sem nam 8,7 milljörðum kr., en í Bandaríkjunum eru um 6 millj. sauðfjár.

Kjötmat er ekki lengur lögbundið í Nýja-Sjálandi (afnumið 1998), en Meat NZ og kjötiðnaðurinn starfrækja “kjötmatsráð”, sem viðheldur kjötmatsreglum, og langflest fyrirtækin halda áfram kjötmati eftir þeim reglum.

Skipulag útflutnings

Svo sem fram er komið eru það einstök fyrirtæki í kjötiðnaði sem annast útflutning allra kjötafurða. Það er ekkert heildarskipulag, að öðru leyti en því að Meat NZ stýrir nýtingu á kvótum. Fram kom, að til skamms tíma hafi undirboð á erlendum mörkuðum verið viðvarandi vandamál, en nú sé kominn á friður að þessu leyti og fyrirtækin gæti sín. Samkeppni er hörð milli þeirra um viðskipti við bændur, og að mati viðmælenda er “tryggð” bænda við einstök fyrirtæki ekki það mikil, að þeir færi ekki viðskipti sín

þangað sem hagstæðast er á hverjum tíma. Þó eru margir bændur sem eiga í þessum fyrirtækjum og skipta öðru fremur við sín fyrirtæki.

Ráðgjöf og hagtölusöfnun

Meat NZ starfrækir ásamt ullarráðinu (Wool Board) ráðgjafarþjónustu (Economic Service), sem veitir rekstrarráðgjöf og safnar hagtölum. Rúmlega 20 ráðunautar starfa á landsvísu og vinna m.a. þannig að skipuleggja umræðuhópa bænda með 20-25 manns í hverjum hópi. Þessir hópar hittast á 4-6 vikna fresti og bera saman bækur sínar. Fram kom, að bændurnir væru fúsir til að opna sínar bækur hver fyrir öðrum og miðla af reynslu sinni.

Annar liður í starfseminni er að velja einskonar “þróunarbú” (target farms), sem eru dreifð um landið (alls 24 sauðfjár- og nautakjötsframleiðslubú). Samningar eru gerðir við þessa bændur og unnin áætlun til nokkurra ára fyrir hvert bú, þar sem markmið eru sett um ákveðinn árangur eða úrbætur. (Hliðstætt fyrirkomulag er einnig í

Mynd 3. Dæmigert rúningshús, önnur hús eru yfirleitt ekki á sauðfjárbúum. (Ljósm. Halla Eygló Sveinsdóttir).

mjólkurframleiðslu á vegum Dairy Board). Bændurnir skuldbinda sig til að opna reikninga sína, og þarna eru reglulega haldnir opnir dagar, þar sem bændum úr nágrennabyggð er boðið, og farið er yfir árangurinn, að hverju er stefnt og hvernig til hefur tekist.

Allir bændur eru bókhaldsskildir, og hagtölusöfnun byggist á því, að fylgst er nákvæmlega með rekstrarniðurstöðum á 545 búum (monitor farms) árlega, þ.e. 3,3% af sauðfjár- og nautabúum. Búin

eru valin tilviljunarkennt, þó þannig að dreifingin sé hlutfallslega jöfn m.t.t. bústærðar. Árlega er skipt út 15% búanna og ný valin í staðinn til að endurspeglar þróun í greininni en forðast þó tilviljunarkenndar sveiflur. Hvert bú er heimsótt árlega og auk þess safnað upplýsingum um búfjölfjölda, frjósemi og innlegg á viðeigandi tímum.

Að meðaltali fara tveir dagar í heimsóknir og skýrslu fyrir hvert bú, en við þetta vinna 13 manns, þar af átta, sem fara milli búna.

Lokaorð

Það leikur enginn vafi á að Nýsjálendingar standa ákaflega framarlega í öllu er viðkemur landbúnaði enda landkostir sérlega vel til þess fallnir. Hvað sauðfjárræktina varðar er ljóst að þeir eru að ná sér upp úr þeim mikla öldudal sem landbúnaðurinn fór í er styrkjum var hætt um miðjan níunda áratuginn. Í dag er lögð aukin áhersla á frjósemi fjárens (er þó ekki mikil enn) og kjötframleiðslu en dregið hefur úr mikilvægi ullarinnar. Eins og við framleiðslu mjólkur er reynt að halda kostnaði niðri eins og mögulegt er og vinnuhagræðing skipar háan sess hjá nýsjálenska sauðfjárbóndanum. Í raun var aðdáunarvert að fylgjast með notkun þeirra á fjárhundum þar sem einn maður stjórnaði allt að 67 hundum í einu.

Nýsjálenskur landbúnaður er ákaflega ólíkur því sem gengur og gerist hérlandis enda veðurfar gjörólíkt. Hins vegar er hugsunarháttur bænda, hvar sem er í heiminum, ávallt keimlíkur og eftir á hyggja er æði margt sem læra má af andfætlingum vorum. Kostnaðarvitund, afköst og nýting vinnuafls, landnýting og bústjórn, notkun verktaka og aðfanga, vinnuhagræðing. Þetta hugsar nýsjálenski bóndinn stöðugt um enda hefur hann ekki fast í hendi hvað hann fær fyrir vöruna – hann veit hins vegar að það kostar sitt að framleiða hana!